

GUSTAV LANDAUER

anarhija/ blok 45
PORODIČNA BIBLIOTEKA

Gustav Landauer

IZBOR TEKSTOVA I ODLOMAKA

1901–1919.

Svi izvori su navedeni uz tekstove.

Preveli i priredili: Bojana R. („Slabi državnici, još slabiji narod!“)

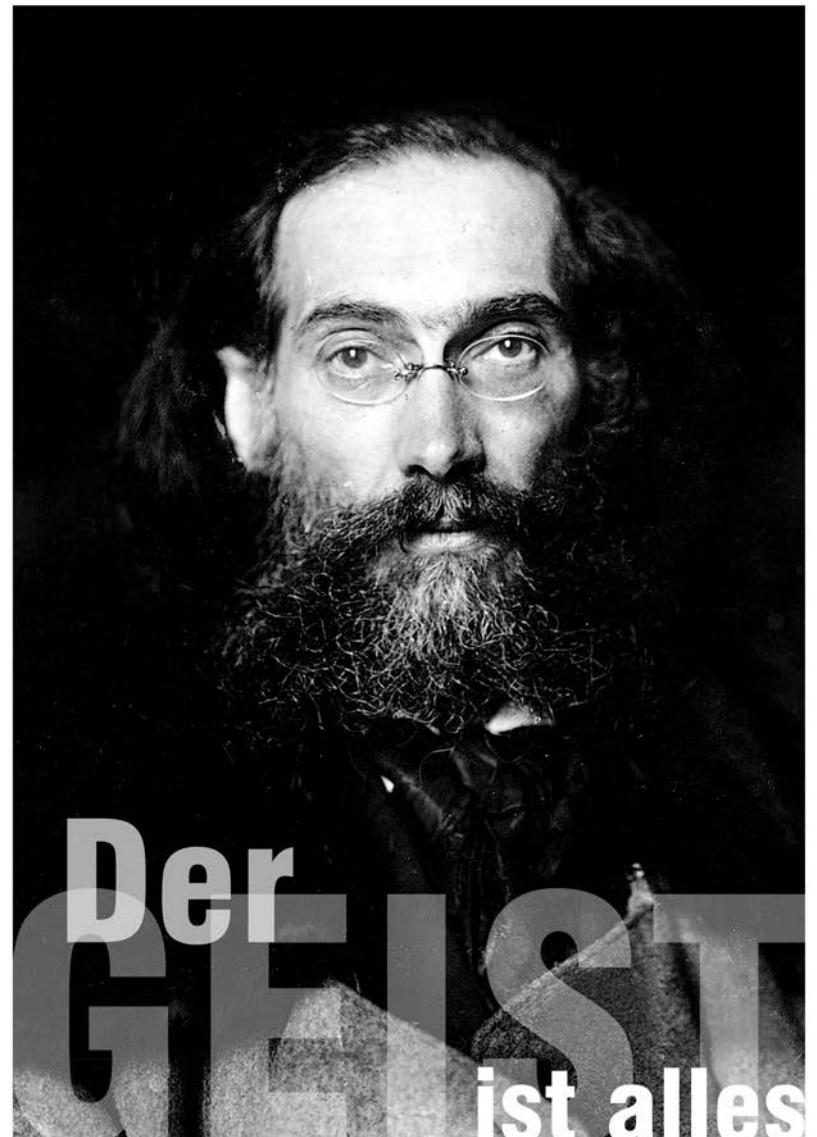
i Alekса Golijanin (ostalo), 2011, 2014, 2019.

aleksa.golijanin@gmail.com

<http://anarhija-blok45.net>

ZAJEDNIČKA ARHIVA

<http://anarhisticka-biblioteka.net>

IZBOR TEKSTOVA I ODLOMAKA

„Sto se može preturiti, a prozor razbiti. Ipak, oni koji misle da je i država samo stvar, slična fetišu, koja se može uništiti tako što će se razbiti, nisu ništa drugo nego sofisti i naivni sledbenici Reči. Država je stanje, *odnos* između ljudi, način na koji se ljudi ophode jedni prema drugima; ona se može uništiti samo tako što ćemo stupiti u drugačije odnose, tako što ćemo početi da se ponašamo drugačije jedni prema drugima.“ (*Slabi državnici, još slabiji narodi!*, 1910)

„Apsolutistički monarh je rekao: država, to sam ja. Mi, koji sebe zatičemo zarođenim u okvirima apsolutističke države, moramo pogledati istini u oči: država, to smo mi; i to će biti tako, *sve dok nismo ništa drugo*, sve dok ne stvorimo institucije neophodne za istinsku zajednicu i istinsko društvo ljudskih bića.“ (*Ibid.*)

„Ono što je od suštinskog značaja nije propagiranje privremenih mera već *premanje stvarnosti koju želimo*. Socijalizam koji želimo nije socijalizam političkih institucija već onaj komunalnih organizacija. Znamo,isto tako dobro kao i naši neprijatelji (ili čak bolje od njih), šta sve mora nestati, ako želimo da ostvarimo taj cilj. Ipak, svesni smo da to neće nestati tek tako, na osnovu agitatorskih osuda. To

je uverenje malodušnih. Ono ukazuje na NEDOSTATAK KREATIVNOSTI, ISPOD POMPEZNOG PLAŠTA RADIKALIZMA. Ono što je zaista važno jeste AKTIVNA IZGRADNJA NEČEG NOVOG.“ (*Prvi maj*, 1909)

„Anarhija nije stvar budućnosti već sadašnjosti; to nije stvar zahteva već življenja. Anarhija nije stvar nacionalizacije dostignuća prošlosti već novih ljudi, koji polaze od skromnih izdanaka i kroz unutrašnju kolonizaciju, usred starog sveda, osnivaju nove zajednice, ovde i sada. Anarhija nije stvar klasne borbe, između onih koji nemaju i onih koji imaju, već slobodnih, iznutra konsolidovanih i suverenih priroda, koje se odvajaju od svega masovnog i onda sjedinjuju u NOVE FORME. Stara opozicija između uništavanja i stvaranja počinje da gubi svaki smisao: STVAR JE U NOVIM OBLICIMA ŽIVOTA, u onome što još nije bilo.“ (*Anarhična razmišljanja o anarhizmu*, 1901)

„... Nikakav progres, nikakva tehnologija, nikakva virtuoznost neće nam doneti spasenje i blaženstvo. Samo na osnovu duha, samo iz najdublje potrebe i unutrašnjeg bogatstva može doći do tog velikog preobražaja koji zovemo socijalizam.“ (*Poziv na socijalizam*, 1911)

Franz W. Seiwert, „Gustav Landauer“, duborez iz portfolia *Lebendige*, Köln, Deraktive Verlag, 1919.

relevantnijih tekstova: nesrazmerno veliki deo ove zbirke pokrivaju njegovi najefemerniji članci i prepiska, uz neshvatljivo ignorisanje materijala iz časopisa *Der Sozialist* i drugih programske publikacija.

Eugene Lunn, *Prophet of Community: the Romantic Socialism of Gustav Landauer*, University of California Press 1973 (PDF, archive.org; libcom.org). Najbolja Landauerova biografija i jedna od najboljih istorijskih biografija uopšte, koja odlično dočarava celu epohu, ne samo život i ideje svog glavnog protagoniste.

Martin Buber, *Paths in Utopia*, 1949 (1946); Landaueru je posvećeno celo poglavlje (VI), <http://www.ditext.com/buber/utopia.html>; takođe, <https://archive.org/details/pathsinutopiaobuberich>. Nemačko izdanje: *Pfade in Utopia*, 1950; videti *Werke*, Erster Band: Schriften zur Philosophie, 1962, str. 833–1002, <https://archive.org/details/werkeooooobube>. Originalni tekst je napisan na hebrejskom 1945. i objavljen 1946. u Jerusalimu, pod naslovom *Netivot be-utopyah*; izdanje na jidišu iz 1959: *Shlegn in Ułopye*, <https://archive.org/details/nybc206107>.

Russell Jacoby, *Picture Imperfect: Utopian Thought for an Anti-Utopian Age*, Columbia University Press 2005. Veoma važna knjiga, ne samo zbog Landauera (između ostalog, i zbog razorne kritike liberalnog antiutopizma, à la Isajja Berlin, Hana Arent i Karl Popper). Potražiti na internetu (PDF) ili na adresi redakcije („Pomoćna arhiva“ Porodične biblioteke). Najsnažnija preporuka.

Landauer na nemačkom:

<https://gustav-landauer.org/links>
<https://a-bibliothek.org/2011/12/19/neu-2-jg-der-sozialist-1910-digitalisiert/>
<https://www.anarchismus.at/anarchistische-klassiker/gustav-landauer>
<http://raumgegenzement.blogspot.de/category/gustav-landauer/>
<https://gutenberg.spiegel.de/autor/gustav-landauer-352>

Iz obilja literature na nemačkom, vredi izdvojiti izuzetnu monografiju „... *Die beste Sensation ist das ewige...*“, *Gustav Landauer – Leben, Werk und Wirkung*, Michael Matzigkeit (ed.), Theatermuseum der Landeshauptstadt Düsseldorf Dumont-Lindemann-Archiv, Düsseldorf, 1995. (Biografija, prepiska, fotografije, ilustracije, dokumenti, itd.)

„... da, da! Znam da se reč duh često pojavljuje u ovoj knjizi. Možda je to zato što ljudi našeg doba, posebno takozvani socijalisti, izgovaraju reč 'duh' tako retko i ponašaju se tačno u skladu s tim. Ne postupaju duhovno i zato ne postižu ništa stvarno i praktično; a i kako da postignu nešto stvarno, ako razmišljaju tako malo!“ (*Ibid.*)

„Marksizam je sirovi pregalac koji ne zna za ništa važnije, ništa uzvišenje, ništa svetije od tehnologije i njenog progres... Bezgranično poštovanje koje zaljubljenici u progres gaje prema tehnologiji ključ je za razumevanje izvora marksizma. Otac marksizma nije ni istraživanje istorije, niti Hegela. To nisu ni Smit, ni Rikardo, niti neko od premarksističkih socijalista, a još manje volja i žudnja za kulturom i lepotom među ljudima. Otac marksizma je vodena para. Stare gospode proriču iz šoljica za kafu. Karl Marks je proricao iz vodene pare. Ono što je Marks video kao socijalizam, kao neposrednu pripremnu fazu socijalizma, nije bilo ništa drugo nego organizacija proizvodnih pogona na osnovu zahteva koje je u okviru kapitalizma postavila parna mašina.“ (*Ibid.*)

„Socijalizam je, vi, marksisti, moguć u svakom trenutku i s bilo kakvom tehnologijom. Za prave ljude, on je moguć u svakom trenutku, čak i s primitivnom tehnologijom. Opet, čak i s veličanstveno razvijenom mašinskom tehnologijom, od njega, među pogrešnim ljudima, nema ništa. Svesni smo da nikakav razvoj *ne mora* doneti socijalizam. Ne znamo za takvu nužnost ili prirodni zakon... Kapitalizam se neće nužno promeniti u socijalizam. On ne mora nestati. Socijalizam neće nužno nastupiti, niti se marksistička formula – kapital-država-proletarijat-socijalizam – mora ostvariti, što i nije tako loše. Ukratko, nikakav socijalizam uopšte ne mora doći. Ipak, socijalizam može doći i treba da dođe – ako to želimo, ako ga stvaramo. I to je ono što ćemo ovde pokazati...“ (*Ibid.*)

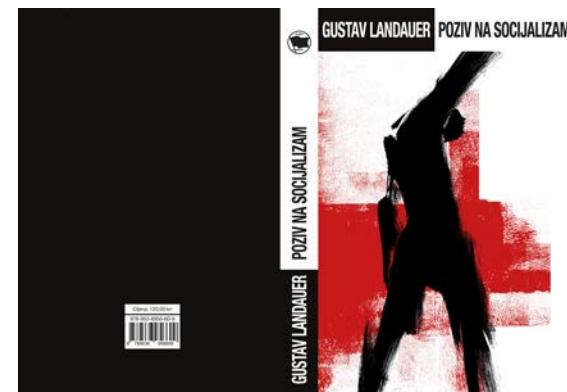
„Dalje od države, što je moguće da-
jte! Dalje od robe i trgovine! Dalje od fi-
listara! Osnujmo – nas nekolicina, koji
se osećamo kao naslednici milenijuma,
kao jednostavna i večna bića, koji smo
bogovi – malu zajednicu radosti i aktiv-
nosti. Izgradimo sebe kao uzorna ljudska
bića. Izrazimo sve svoje strasti: žudnju za
spokojstvom, kao i žudnju za aktivnošću;
žudnju za refleksijom, kao i žudnju za
slavljem; žudnju za radom, kao i žudnju
za odmorom. Za nas nema drugog puta!“
(*Kroz odvajanje do zajednice*, 1900)

Osnovna bibliografija

Gustav Landauer (1870–1919)

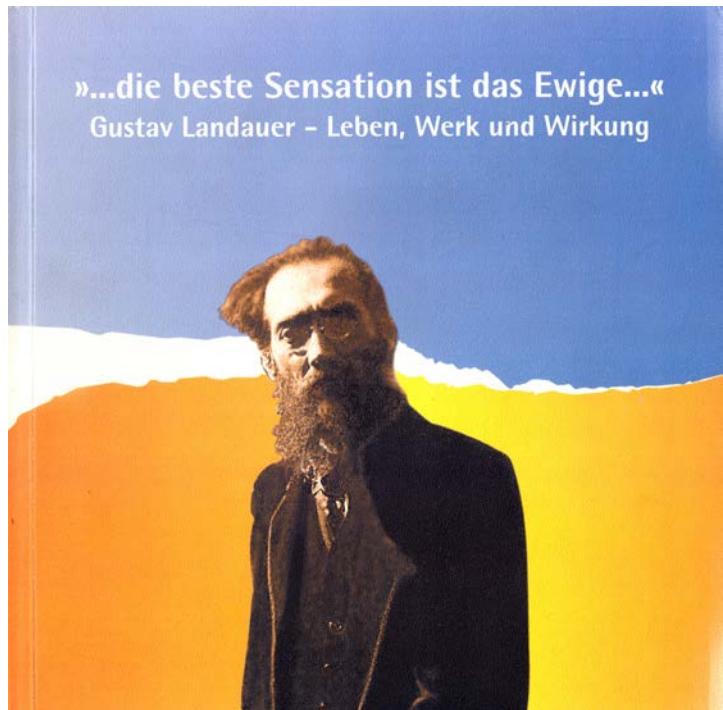
Novitet sa samog početka 2021 (ostale stavke su poslednji put korigovane 2019):
Gustav Landauer, *Poziv na socijalizam* (*Aufruf zum Sozialismus*, 1911, 1919),
DAF, Zagreb, 2021. Preveo s nemačkog, Kiril Miladinov; korice, Danijel
Žeželj. <https://www.daf.hr/novosti/poziv-na-socijalizam>

<https://anarhisticka-biblioteka.net/category/author/gustav-landauer>
https://theanarchistlibrary.org/authors/Gustav_Landauer.html

Tu se, između ostalog, nalazi i kompletan tekst knjige *Poziv na socijalizam* (*Aufruf zum Sozialismus*): Gustav Landauer, *For Socialism* (na sajtu: *Call to Socialism*, Telos Press 1978, translated by David J. Parent). Taj tekst se smatra za najverniji prikaz Landauerovih ideja. To je praktično jedino njegovo delo koje je bilo prevedeno na engleski u celini, do pojave zbornika koji je 2010. priredio Gabrijel Kun.

Gustav Landauer (1870–1919), *Revolution and Other Writings: A Political Reader*, PM Press 2010, translated by Gabriel Kuhn. Potražiti na internetu (PDF) ili na adresi redakcije („Pomoćna arhiva“ Porodične biblioteke). Dugo očekivano izdanje, prvi veći izbor Landauerovih tekstova na engleskom jeziku, u izuzetnoj opremi, ali, nažalost, u vrlo nepouzdanim i, što je još gore, nepotpunim prevodima; nije reč o odlomcima, već su neki delovi prosti izostavljeni, bez ikakvog upozorenja. Pored toga, propuštena je prilika da se napravi veći izbor Landauerovih naj-

„... Die beste Sensation ist das ewige...“, Gustav Landauer – Leben, Werk und Wirkung, Michael Matzigkeit (ed.), Theatermuseum der Landeshauptstadt Düsseldorf Dumont-Lindemann-Archiv, Düsseldorf, 1995.

Gustav Landauer Izbor tekstova i odlomaka

1. Slabi državnici, još slabiji narod! (1910)
2. Anarhična razmišljanja o anarhizmu (1901)
3. Prvi maj (1909)
4. Izbor odlomaka
  - Rasel Džekobi, o Gustavu Landaueru (2005)
  - Dvanaest načela Socijalističkih saveza (1908; 1912)
  - Poziv na socijalizam (1911)
  - Čemu teži Socijalistički savez? (1908)
  - Naselje (1909)
  - Socijalistički put (1909)
  - Kroz odvajanje do zajednice (1900; 1901)
  - Utopijske staze: Landauer (Martin Buber, 1946)
  - Prorok zajednice: Gustav Landauer (Judžin Lun, 1973)
  - Iz Predgovora za drugo izdanje eseja Poziv na socijalizam (1919)
5. Osnovna bibliografija

DER SOZIALIST

ORGAN DES SOZIALISTISCHEN BUNDES

2. JAHRGANG

BERLIN, DEN 15. JUNI 1910

NUMMER 12

ZU BEACHTEN
die Adressen-Änderungen! Siehe die geschäftliche Mitteilung auf
Seite 96 dieser Nummer.

Schwache Staatsmänner, schwächeres Volk!

Ein sehr blässer, sehr nervöser, ganz kränklicher und schwächerlicher Mann sitzt am Schreibtisch und malt Noten aufs Papier. Er komponiert eine Symphonie. Er arbeitet mit allem Fleiß und lässt alle Künste springen, die er gelernt hat. Die Symphonie wird aufgeführt: hundertfünfzig Männer spielen im Orchester, im dritten Satz wirken 10 Pauken, 15 Ambosse und eine Orgel mit, im letzten Satz greift ein achtstimmiger Chor von fünfhundert Personen und ein Extraorchester von Pfeifern und Trommlern ein. Das Publikum rast vor Entzücken über diese Ueberkraft, diese imponierende Wucht.

An diesen modernen Komponisten, der in Wahrheit keine Spur von Kraft besitzt, dem es ein leichtes ist, Massen zum äußeren Aufwand der Kraft zu kommandieren, erinnern unsere Staatsmänner und Politiker, erinnert mehr und mehr die ganze herrschende Klasse. Im Hintergrund all ihrer Schwächlichkeiten und Hilflosigkeiten, ihrer Unproduktivität und Pfuscherei steht ein williges Riesenorchester, das ihrem Kommando gehorsam ist: das Volk in Waffen, die Armee. Das Geschrei der Parteien, das Schimpfen der Bürger und Arbeiter mit der geballten Faust in der Tasche, all die Opposition und Kritik kann von der Regierung nicht sonderlich ernst genommen, nicht als eine wirkliche Macht betrachtet werden, da ja die Elemente, die von Natur aus die radikalsten in jedem Volke sein müssen, die jungen Männer im Alter von zwanzig bis fünfundzwanzig Jahren, in Regimentern geordnet hinter den unfähigen Regierungen stehen und jedem Wink ohne jede Frage willige Folge leisten. Da das so ist, merkt weder das Inland, noch das Ausland noch die Regierung selbst, wie blamabel unsere politischen Zustände sind, wie unfähig unsere Regierung ist.

Dem Bethmann-Hollweg wird zwar jetzt von allen Seiten gesagt, daß er eine Null und in seltemem Maße impotent ist, und auch Maximilian Harden, der sich angeschickt hatte, sein Getreuer zu werden, rückt von ihm ab. Selbst die Kulturträger, die leidliche Bildung, melancholische Gemeinplätze, aalglattes Deutsch und die Haltung eines Oberlehrers mit dem Namen der Philosophie belegen, fangen an, respektlos über ihn zu lachen.

Wir Sozialisten, die gewahren, wie seit mehr als hundert Jahren der Sozialismus, das heißt die unmittelbare Beziehung der wirklichen Interessen gegen die

Politik, die Herrschaft der Privilegierten mit Hilfe von Fiktionen, ankämpft, die diese mächtige Tendenz der Geschichte, die unsre Völker zur Freiheit und zum großen Ausgleich zu führen bestimmt ist, nach Kräften durch Erweckung des Geistes und Aufbau sozialer Wirklichkeiten unterstützen wollen, wir hätten mit der Staatspolitik in keinem Falle etwas zu tun. Aber wenn wir sehen müßten, daß die Mächte des Ungeistes und der Gewaltpolitik noch Kraft hätten, daß große Persönlichkeiten, starke Politiker mit Ziel und Energie erstanden, so hätten wir einen Respekt vor solchen Männern im andern, im feindlichen Lager und könnten uns zu Zeiten wohl gar fragen, ob nicht den Mächten des Alten noch ein langes Leben bestimmt sei. Mehr und mehr jedoch sehen wir — und wir könnten es in andern Ländern genau so verfolgen wie in Deutschland — daß die Kraft des Staates nicht mehr eigentlich im Geiste und der Naturgewalt ihrer Vertreter steckt, sondern mehr und mehr darin, daß das Volk, auch die unzufriedensten, auch die proletarischen Massen, gar noch nichts davon wissen, daß ihre Aufgabe ist, aus dem Staat auszuscheiden und das Neue zu begründen, das bestimmt ist, ihn zu ersetzen. Hier Staatsgewalt und Ohnmacht der in Einzelne, Hilflose zerrißenen Massen einerseits, — hier sozialistische Organisation, Gesellschaft von Gesellschaften, Bund von Bünden, Volk andererseits, — das müßte der Gegensatz sein, der als Wirklichkeit gegen einander steht. Schwacher und schwächer wird die Staatsgewalt, wird das Regierungsprinzip, werden die Naturen der Menschen, die das Alte vertreten — und das ganze alte System wäre unrettbar verloren, wenn das Volk begonnen hätte, sich abseits des Staates tatsächlich zu konstituieren. Aber die Völker haben es noch nicht begriffen, daß der Staat eine Aufgabe hat und eine unweigerliche Notwendigkeit ist, solange nicht da ist, was ihn zu ersetzen bestimmt ist: die sozialistische Wirklichkeit. Einen Tisch kann man umwerfen und eine Fensterscheibe zertrümmern; aber die sind eitle Wortemacher und gläubige Wortanbeter, die den Staat für so ein Ding oder einen Fetisch halten, den man zertrümmern kann, um ihn zu zerstören. Staat ist ein Verhältnis, ist eine Beziehung zwischen den Menschen, ist eine Art, wie die Menschen sich zu einander verhalten; und man zerstört ihn, indem man andere Beziehungen eingeht, indem man sich anders zu einander verhält. Der absolute Monarch konnte sagen: ich bin der Staat: wir, die wir im absoluten Staat uns selbst gefangen gesetzt haben, wir müssen die Wahrheit erkennen: wir sind der Staat — und sind es so lange, als wir nichts anderes sind, als wir die Institutionen nicht geschaffen haben, die eine wirkliche Gemeinschaft und Gesellschaft der Menschen sind.

ab

Nadgrobni spomenik, podignut 1925, na Centralnom groblju u Minhenu, od prijedra nemačkih anarhosindikalista. Porušen posle dolaska nacista na vlast, 1933. Landauerovi posmrtni ostaci su kasnije preneti na Novo jevrejsko groblje u Minhenu (Neuer Israelitischer Friedhof), zajedno sa ostacima Kurta Ajznera, sa skromnom nadgrobnom pločom.

izbavljuje i pruža snagu da prevaziđu nemoguće okolnosti. Šta znači život? Umrećemo, uskoro, svi umiremo i zapravo ne živimo. Ništa ne živi, osim onoga što napravimo od sebe, što radimo sa samima sobom. Stvaranje je to koje živi; ne stvorenje, samo tvorac. Ništa ne živi, osim dela časnih ruku i vođstva čistog, izvornog duha.

Minhen, 3. januar 1919.

Landauer je ubijen 2. maja 1919., u Minhenu, posle sloma Bavarske Crvene republike (Bayerische Räterepublik ili Münchner Räterepublik). Na slici gore, pripadnici „slobodnih trupa“ (Freikorps) sprovode uhapšenog Landauera, nekoliko trenutaka pre ubistva.

Slabi državnici, još slabiji narod!

„Schwache Staatsmänner, schwächeres Volk!“,
Der Sozialist, 15. VI 1910.

Bledi, nervozni, bolešljivi i slabašni čovek sedi za svojim radnim stolom i piše note. Komponuje simfoniju. Radi marljivo i služi se svim tajnama zanata kojima je ovlađao. Simfoniju izvodi orkestar od sto pedeset ljudi; u trećem stavu, nastupaju deset timpana, petnaest nakanova i orgulje; u poslednjem stavu, njima se pridružuju hor od osam glasova i pet stotina članova, kao i dodatni orkestar sastavljen od duvачa i bubnjeva. Publika je opčinjena nastupom te ogromne sile, njenom zadivljujućom snagom.

Naši državnici i političari – kao i cela vladajuća klasa, u sve većoj meri – podsećaju nas na tog kompozitora, koji zapravo nema nikavu moć, ali koji lako upravlja masama kao neka spoljašnja sila. Naši političari i državnici takođe kriju svoju stvarnu slabost i bespomoćnost iza džinovskog orkestra, koji se povinuje svakoj njihovoj komandi. U ovom slučaju, orkestar čine ljudi pod oružjem, vojska.

Gnevni povici političkih partija, psovke građana i radnika, pesnice koje se stežu po džepovima, sva ta opozicija i kritika vlasti, ne uzimaju se previše ozbiljno, zato što im nedostaje podrška elementa koji je u svakom narodu prirodno najradikalniji: mladih ljudi, između dvadeset i dvadeset pet godina. Ti ljudi su postrojeni u trupe pod komandom naše nesposobne vlade i spremni su da bespogovorno izvrše svako njeeno naređenje. Pošto je to tako, oni samo pomažu da sva beda našeg političkog stanja i nesposobnost naše vlade ostanu neprimećeni, gledano spolja ili iznutra, čak i u očima samog režima.

Mi socijalisti znamo kako se socijalizam – to jest, neposredna komunikacija pravih interesa ljudi – borio protiv vladavine privilegovanih i izmišljotina njihove politike tokom poslednjih sto i više godina. Želimo da nastavimo i ojačamo tu snažnu istorijsku tendenciju, koja teži slobodi

i pravdi. To želimo da postignemo buđenjem duha i stvaranjem drugačije društvene stvarnosti. Ne zanima nas nikakva državna politika.

Ako bi silama neduhovne i nasilne politike ipak uspelo da stvore velike ličnosti, to jest, jake političare, obdarene vizijom i energijom, onda bismo možda imali poštovanja za te ljude, čak i ako bi se nalazili u neprijateljskom taboru. Mogli bismo se pomiriti s činjenicom da će vladavina starih sila potrajati još neko vreme. Ipak, postaje sve očiglednije da država ne počiva na ljudima čvrstog duha i velike prirodne snage. Ona, u sve većoj meri, počiva na ljudskom neznanju i pasivnosti. To važi čak i za najnesrećnije među njima, za proleterske mase. Mase još uvek ne shvataju da moraju napustiti državu i zameniti je, da moraju stvoriti nešto drugo. To ne važi samo za Nemačku već i za ostale zemlje.

S jedne strane, imamo moć države i bespomoćnost masa, razbijenih na nemoćne pojedince; s druge strane, imamo socijalističku organizaciju, društvo društava, savez saveza, rečju, narod. Borba između te dve strane mora postati stvarna. Moć država, važećih zakona i onih koji zastupaju stari poredak, sve više će slabiti. Ceo sistem bi mogao nestati bez traga *kada bi ljudi počeli da se konstituišu kao narod nezavisno od države*. Ali, ljudi to još nisu shvatili. Još uvek im nije jasno da će država nastaviti da obavlja određene funkcije i da se ukazuje kao neminovnost sve dok ono što bi trebalo da je zameni, socijalistička stvarnost, ne zaživi.

Sto se može preturiti, a prozor razbiti. Ipak, oni koji misle da je država samo stvar, slična fetišu, koja se može uništiti tako što će se razbiti, nisu ništa drugo nego sofisti i naivni sledbenici Reči. *Država je stanje, odnos između ljudi, način na koji se ljudi ophode jedni prema drugima; ona se može uništiti samo tako što ćemo stupiti u drugačije odnose, tako što ćemo početi da se ponašamo drugačije jedni prema drugima.*

Apsolutistički monarh je rekao: država, to sam ja. Mi, koji sebe zatičemo zarobljenim u okvirima apsolutističke države, moramo pogledati istini u oči: država, to smo mi; i to će biti tako, sve dok *nismo ništa drugo*, sve dok ne stvorimo institucije neophodne za istinsku zajednicu i istinsko društvo ljudskih bića.

1910.

moglo reći više stvari. Prvo, kao i mnogi drugi jevrejski socijalistički intelektualci iz srednje klase, Landauer je daleko više bio etički idealista nego politički pragmatik ili disciplinovani društveni naučnik. Dok je Marks, manje ili više, bio u stanju da kombinuje sva tri stava, Landauer to nije ni želeo. I više nego većina idealističkih intelektualaca, Landauer je osećao da nije u stanju da rukovodi ili da na neki efikasan način učestvuje u velikim, organizovanim političkim pokretima. Odatle još jedna sličnost sa Isajjom ili Jezekiljom: Landauer je duboko iskusio agoniju izolacije, koju je njegova komunitaristička vizija samo donekle ublažavala; i mada su mu njegova prijateljstva i društveni kružoci pružali društvo i neophodnu podršku, često je strahovao da više u pustinji, makar u odnosu na nemački „Volk (folk, narod)“ u celini. Posle debakla u Minhenu, strepnja i ogorčenje zbog izolacije doprineli su njegovoj pogibiji, zato što su ta osećanja stajala iz njegovog utučenog odbijanja da pobegne iz grada kada su se na njega, u aprilu 1919, obrušile snage Belih. (...)

Predgovor za drugo izdanje eseja *Poziv na socijalizam*, 1919.

(...) Ništa, ništa na svetu, ne osvaja tako neodoljivo kao dobrota... I tako smo, jednim potezom, naime, u tom naletu koji je poneo i nas, preuzeli vođstvo. Od nas se očekuje da povedemo ljudе putem koji vodi u socijalizam. Ali kako bismo ih drugačije mogli voditi, osim primerom? Zavladao je haos. Nove aktivnosti i previranja ukazuju se na horizontu. Duhovi se bude, duše prihvataju odgovornost, ruke akciju. Neka ova revolucija bude preporod (...) Neka živi revolucija, neka raste i dostiže nove visove, u teškim i čudesnim godinama koje su pred nama. Neka, u tom zadatku, narode ponese novi, stvaralački duh, ponikao u novim okolnostima, iz prvobitnih, večnih i bezuslovnih dubina, taj novi duh koji zaista stvara nove uslove. Neka revolucija proizvede religiju, religiju delanja, života, ljubavi, koja ljudе čini srećnim, koja ih

neizbežna analogija. Landauerova upotreba jezika se u velikoj meri oslanjala na moralni i duhovni lirizam proroka. Jednom prilikom izričito je savetovao mlađom pesniku i anarhisti Erihu Mizamu (Erich Müsam) da to iskoristi kao izvor u svom radu. Pored toga, Landauerov isusovski izgled (preko metar devedeset, mršav, duga kosa i brada, itd.) i strastveni pedagoški ton samo su pojavljivali taj utisak.

Ipak, ako se prave takva poređenja, onda u tome treba biti malo precizniji. Ako je Landauer bio prorok, to onda nije bilo zato što je ispravno predvideo budućnost, iako je žudeo za novim svetom slobodnih zajednica, a njegova dijagnoza Nemačke i Evrope od pre pola veka može i danas imati određenu težinu. Njegovi spisi i govorništvo donekle su zaista podsećali na propovedi starozavetnih proroka: po njihovoј zajedničkoj težnji da obnove svoje narode kroz moralno poštenje i društvenu pravdu; po posvećenosti proroka Isaije univerzalnom miru, koji je stavljao iznad težnji uskogrudog nacionalizma; po insistiranju proroka Jezekilja na tome da svaka obnova zahteva unutrašnji, duhovni preobražaj individue. Ipak, Landauerova društvena misao imala je mnogo neposrednije i direktnije izvore. Sama forma njegovog života i misli, pre nego prognostička tačnost ili očigledni sadržaj njegovih ideja, jeste ono što mnogo direktnije navodi na takvo poređenje. O tome bi se

Anarhična razmišljanja o anarhizmu

„Anarchische Gedanken über Anarchismus“ (London, 1901),
Die Zukunft, Berlin, 26. X 1901.

Sećam se nečega što je engleski anarhista Maubri (Charles Wilfred Mowbray, 1857–1910) rekao 1893, na međunarodnom Socijalističkom kongresu u Cirihu. Postavilo se pitanje da li anarhisti imaju ili nemaju pravo da učestvuju u radu Kongresa. Posle burnih debata, usvojena je rezolucija po kojoj je učešće trebalo dopustiti samo onima koji se zalažu za „političko“ delovanje. U tom trenutku, kada je već izgledalo da su anarhisti isključeni sa Kongresa, Maubri je ponovo rasplamsao debatu jednom patetičnom dosetkom. Izjavio da je Brutov čin bio izrazito politički čin. Prema tome, i mi se zalažemo za političko delovanje i treba nam omogućiti učešće.

Misljam da te reči dobro izražavaju jednu čudnu pojavu, koja je praktično postala anarhistička dogma, naime, da se u ubijanju ljudi od vlasti vidi anarhistički čin. I zaista, skoro svi atentatori tokom poslednje decenije, bili su motivisani anarhističkim uverenjima. Svaki nepristranski posmatrač će u toj koïncidenciji svakako videti nešto čudno; naime, kakve veze imaju ubijanje ljudi i anarhizam, teorija koja se zalaže za društvo bez vlasti i autoritarne prinude, pokret protiv države i legalizovanog nasilja? Baš nikakve. Ipak, neki anarhisti su izgleda došli do zaključka da podučavanje i proglaši nisu dovoljni. Ne treba se baviti izgradnjom novog društva, zato što nam na putu stoji sila vlastodržaca; prema tome, kažu oni, izgradnju, kao i propagandu živom i pisanim rečju, treba dopuniti destrukcijom. Onaj prvi pristup je suviše slab da bi uklonio sve prepreke; zato se oni zalažu za propagandu delom – i propagiraju delom. Političke stranke teže pozitivnoj političkoj akciji – zato se anarhisti, kao pojedinci, moraju posvetiti pozitivnoj antipolitici,

Anarchische Gedanken über Anarchismus.

Ach erinnere mich an ein Wort, das der englische Anarchist Mowbray 1898 auf dem Internationalen Sozialistischen Kongress in Zürich gesprochen hat. Es handelte sich darum, ob die Anarchisten das Recht hätten, am Kongress teilzunehmen oder nicht. Nach stürmischer Debatte war eine Resolution durchgegangen, wonach nur Solche zugelassen sein sollten, die für die „politische Aktion“ eintreten. In diesem Moment, wo wir Anarchisten schon ausgeschlossen zu sein schienen, brachte Mowbray noch einmal durch einen pathetischen Witz die Wage ins Schwanken. Er erklärte: die Anarchisten seien nur Gegner der parlamentarischen, gesetzgeberischen, staatlichen Aktion. Die That des Brutus, rief er aus, war eine eminent politische Aktion. Wir sind für die politische Aktion und müssen also zugelassen werden.

Dies Wort scheint mir überaus geeignet, die seltsame Erscheinung zu erklären, daß es fast zum anarchistischen Dogma geworden ist, die Tötung von Staatsoberhäuptern, wenn erst vollbracht, als etwas Anarchistisches anzusehen; daß ferner in der That fast alle Attentäter der letzten Jahrzehnte von anarchistischen Grundgedanken ausgegangen sind. Seltsam wird jeder Unbesangene dieses Zusammentreffen in der That nennen; denn was hat es mit dem Anarchismus, der Lehre von einer zu erstrebenden Gesellschaft ohne Staat und ohne autoritären Zwang, was mit der Bewegung gegen den Staat und gegen legalisierte Gewalt zu thun, daß Personen ums Leben gebracht werden? Gar nichts. Aber die Anarchisten sehen ein, daß mit Lehren und Verkünden noch nicht genug gethan ist; der gesellschaftliche Neubau ist nicht zu errichten, weil die Gewalt der Machthaber im Wege ist; es gilt also, so fahren sie in ihren Folgerungen fort, neben der Propaganda durch Wort und Schrift und neben der Konstruktion auch die Destruktion; zum Umreißen aller Schranken sind sie viel zu schwach; also wenigstens die That propagieren und durch die That Propaganda machen; die politischen Parteien treiben positive politische Aktion; so müssen also die Anarchisten, als Einzelne, positive Antipolitik, negative Politik treiben. Aus diesem Raisonnement erklärt sich die politische Aktion der Anarchisten, die Propaganda der That, der individuelle Terrorismus.

Ich stehe nicht an, es in aller Schärfe auszusprechen — und ich weiß, daß ich mit diesen Worten weder hüben noch drüben Dank ernten werde —: Die Attentatpolitik der Anarchisten geht zum Theil aus dem Bestreben einer kleinen Gruppe hervor, es den großen Parteien gleich zu thun. Es steht Renommiersucht darin. Wir machen auch Politik, sagen sie; wir sind nicht etwa unthätig; man muß mit uns rechnen. Die Anarchisten sind mir nicht anarchisch genug; sie sind noch immer eine politische Partei, ja,

va je stanje, odnos između ljudi, način na koji se ljudi ophode jedni prema drugima; ona se može uništiti samo tako što ćemo stupiti u drugačije odnose, tako što ćemo početi da se ponašamo drugačije jedni prema drugima.“ (...) Iz tog uvida u pravi odnos između Države i Zajednice proističu neke značajne stvari. Vidimo da, s praktičnog stanovišta, to nije pitanje apstraktne alternative „s državom ili bez države“. Princip ili-ili primenjuje se prvenstveno u trenucima kada neka osoba ili grupa treba zaista da odluci nešto; tada sve što se nalazi između, što posreduje, postaje nečisto i zagađujuće, i deluje zbumujuće, maglovito, kao smetnja. Ali i sam taj princip postaje smetnja ako u svakoj dotoj fazi odlučivanja ne dopušta da ništa manje od apsolutnog poprimi oblik i tako obezvredjuje korake koji su mogući sada. Ako je država odnos koji se može uništiti samo tako što će se stupiti u drugačiji odnos, onda njenom uništenju uvek doprinosimo tačno u onoj meri u kojoj zaista ulazimo u taj odnos.

Prorok zajednice: Gustav Landauer

Eugene Lunn (Judžin Lun), *Prophet of Community: The Romantic Socialism of Gustav Landauer*, University of California Press,

1973, „Introduction“, str. 10–11.

(...) Kao što je prethodno rečeno, utisak o Landaueru često se kristalizovao kroz njegovo poređenje sa starozavetnim prorocima. Ta paralela je zapanjila Franca Šoenbernera (Franz Schoenberner), nekadašnjeg urednika satiričnog časopisa *Simplicissimus*, dok je slušao Landauerov govor na jednom masovnom skupu za vreme Minhenske revolucije. Njegov „govor bio je pun dubokog i strastvenog etičkog patosa, izvučenog iz religioznog genija njegove rase“, pisao je Šoenberner, u pokušaju da dočara utisak koji je Landauer ostavio „čak i na jedan tako skeptičan duh kao što je moj“. Taj sud su uzastopno ponavlјali njegovi prijatelji u eulogijama koje su usledile posle njegovog ubistva i koji su od tada nastavili da iznose i mnogi drugi komentatori. To je bila i ostala

U ovakva vremena, ne smemo se prepustiti pukoj refleksiji o stvarnosti koja nas okružuje i idejama koje nam obuzimaju misli. Moramo pronaći ljudi koji su spremni da ostave za sobom ovu ružnu, tlačiteljsku i iskvarenu stvarnost i upute se ka novoj. Moramo se upitati ko su danas *stvaraoci*. Ono što bi prevashodno trebalo da nas zanima nisu teorije i ideali ljudi, već njihova snaga da više ne *učestvuju* u ovome.

Kroz odvajanje do zajednice

Durch Absonderung zur Gemeinschaft, 1900. (1901)

(...) Dalje od države, što je moguće dalje! Dalje od robe i trgovine! Dalje od filistara! Osnujmo – nas nekolicina, koji se osećamo kao naslednici milenijuma, kao jednostavna i večna bića, koji smo bogovi – malu zajednicu radosti i aktivnosti. Izgradimo sebe kao uzorna ljudska bića. Izrazimo sve svoje strasti: žudnju za spokojstvom, kao i žudnju za aktivnošću; žudnju za refleksijom, kao i žudnju za slavljem; žudnju za radom, kao i žudnju za odmorom. Za nas nema drugog puta!

Kroz odvajanje do zajednice – što znači: rizikujmo sve, zato da bismo živeli kao celovita ljudska bića; odbacimo površnosti uobičajenih, autoritarnih zajednica; izgradimo, umesto njih, zajednice koje će biti odraz svetske zajednice, koju činimo mi sami! Dugujemo to sebi i svestu. Ovaj poziv je upućen svima koji mogu da ga čuju!

Utopijske staze: Landauer

Martin Buber, *Paths in Utopia*, 1949 (1946), VI,
„Gustav Landauer“, str. 46–47.

(...) Landauerov korak dalje od Kropotkina sastoji se pre svega u njegovom direktnom uvidu u prirodu države. Država nije, kao što misli Kropotkin, institucija koja se može uništiti revolucijom. „Drža-

odnosno negativnoj politici. To je rasuđivanje koje objašnjava političko delovanje anarhista, propagandu delom i individualni terorizam.

Neću oklevati da sledeću stvar kažem jasno i glasno – svestan da te reči nigde neće naići na dobar prijem: anarchistička politika atentata izvire iz težnje nekih malih grupa da slede primer velikih političkih partija. Ono što ih pokreće je žudnja za javnim priznanjem. I mi se bavimo politikom, kažu oni; nismo tako pasivni; morate računati na nas.

Takvi anarchisti za mene nisu dovoljno anarhični; oni su i dalje politička stranka i to s vrlo primitivnom reformističkom politikom; ubijanje ljudi je od pamтивекa spadalo u naivne i primitivne pokušaje poboljšanja, a Maubrijev Brut je bio samo kratkovidi reformistički političar. Kada su američki vlastodršci nedavno obesili neke nedužne anarhiste, nimalo ne mareći za pravo i zakone,¹ oni su tada postupili isto onoliko anarchistički koliko i bilo koji atentator i možda iz sličnog idealizma – zato što samo dogmatski um može da negira postojanje vatreñog i iskrenog etatističkog idealizma. Većina anarchisti su svakako dogmatični; glasno se bune zbog toga što otvoreno iznosim svoju istinu i što se još usuđujem da svoj pogled na svet takođe poistovećujem sa anarhijom. Pošto su oportunisti, misle da nije pravi trenutak da se tako nešto kaže. Ali, ja mislim da upravo sada pravi trenutak.

Tu je još jedna anarchistička dogma: svakog dana naši ubistveni životni uslovi odnose živote tolikih radnika, vojnika i obolelih od tuberkuloze; čemu onda tolika vika zbog jednog čoveka? Makinli,² kažu oni, ne vredi više od bilo koga drugog. Uz svo dužno poštovanje, opet ću morati da budem previše anarhičan za svoje anarchističke drugove: Maklinijeva smrt me je uzdrmala više, mnogo više nego što bi me pogodila pogibija nekog limara koji je pao s krova zbog loše napravljene skele. Priznajem da je to staromodno; ali kada neku osobu okruženu aurom vlasti, samu po sebi bezopasnu i dobrodušnu, ubije bližnji, kojem ova

¹ Landauer misli na događaje na čikaškom trgu Hejmarket (Haymarket), od 4. maja 1886.

² Atentant anarhiste Leona Čogloša (Leon Czolgosz, 1873–1901) na američkog predsednika Vilijama Makinlijia (William McKinley, 1843–1901), 6. IX 1901, što je bio neposredan povod za ovaj članak.

pruža ruku,³ da bi se onda milioni očiju okrenuli ka njenoj samrtnoj postelji, to je onda za mene tragedija, koja može samo pomoći da se ta osoba idealizuje, iako zapravo nije bila naročito inteligenta ili plemenita. Međutim, moram da dodam da mi je atentator takođe bliži srcu nego onaj siroti momak koji je polomio vrat zbog loše sklepane drvene konstrukcije. Bliži, možda zato što to nešto govori, kada se život okonča na takav način.

Nemam nameru da se ovde udubljujem u psihologiju današnjih atentatora. Možda su oni manje heroji i mučenici, a više nova vrsta sambućica. Naime, za nekog ko ne veruje ni u šta osim u sopstveni život, i koji je njime teško razočaran, za nekog punog hladne mržnje prema uslovima koji su ga upropastili i koje više ne može da ih trpi, za takvu osobu, povući još nekoga za sobom, dok se demonstrativno ubija pred očima sveta, na zaobilaznici koja vodi preko suda, može biti demonski zavodljiva pomisao. Zavodljiva koliko i ideja koja se, u hiljadu varijacija, pojavljuje u anarhističkoj literaturi: suprotstaviti se nasilju vlasti slobodnim nasiljem, buntom pojedinca.

To je osnovna greška revolucionarnih anarhistika, koju sam i sam dugo delio s njima: ideja da se ideal nenasilja može dostići nasilnim sredstvima. U isto vreme, oni žestoko napadaju revolucionarnu diktaturu, koju su u svom *Komunističkom manifestu* Marks i Engels opisali kao kratku prelaznu fazu posle velike revolucije. Sve to je samoobmanjivanje; svako nasilje je diktatorsko, osim ako ga potčinjene mase ne prihvataju

³ Leon Čogloš je ubio Makinlijia za vreme prijema na Panameričkoj izložbi u Balalu, pošto je prethodno sačekao svoj red da se rukuje sa predsednikom. Nije bio član nijedne anarhističke organizacije, iako je to uporno pokušavao – prema nekim svedočenjima, toliko uporno i nespretno, da je časopis anarhističkog *Free Society* iz Čikaga izdao upozorenje o pojavi „još jednog špijuna“, misleći na njega (1. IX 1901). Ipak, nema razloga da se sumnja u njegove iskrene namere, kao ni u njegovu naivnost. Ostao je izolovan i posle presude i tokom čekanja smrтne kazne: samo je Emma Goldman, čiji su govorovi, prema samom Čoglošu, najviše uticali na njega – i koja je tada takođe bila uhapšena – javno stala u njegovu odbranu, dok je većina anarhističkih grupa u njemu i dalje videla uljeza ili ostala na distanci. (Emma Goldman, *Living My Life*, 1931, poglavje 24, str. 311–319.)

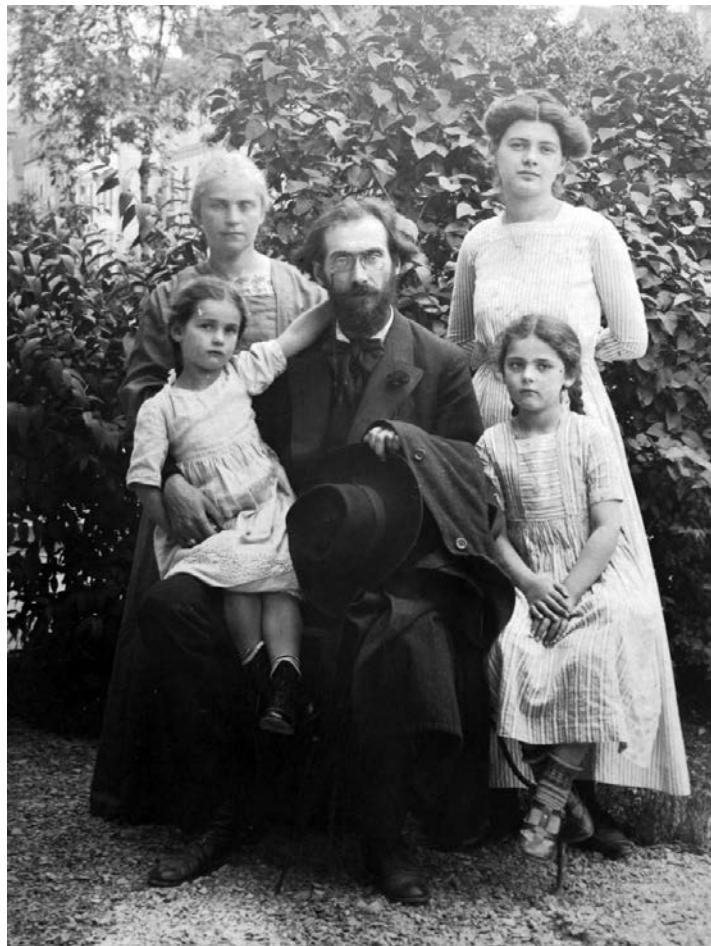
novi ljudi; to su ljudi i kultura koje naš duh ima u vidu. To znači i sledeće: iako se, u izvesnom smislu, odjavamo i krećemo napred zbog nas samih, to ipak prevashodno činimo zbog *puta*, iz neuništive i duboko ukorenjene želje, zbog onoga od čega smo napravili središte svog bića. Ne odvajamo se prevashodno zbog naše *udobnosti* – činimo to zbog (svih) *nas*; drugim rečima, za revoluciju.

Ta reč, „revolucija“, zaista pomaže da se sagleda crta koja nas razdvaja od usamljenika – od onih koji ne streme celini i koji ne shvataju da naš pokret mora imati istorijske posledice, da mora stvoriti novi duh i nove uslove; bez toga, to ne može biti naš pokret. Ipak, kada govorimo o revoluciji, moramo povući jasnu granicu koja nas deli od onih koji sebe nazivaju „revolucionarima“, čak i kada dremaju ili su samo napolnjeni i ne rade ništa, osim što večito sanjare i pričaju. (...)

Socijalistički put

„Vom Weg des Sozialismus“, *Der Sozialist*, 1. jul 1909.

(...) Mešavina nevinih osećanja, aktivnih sila i instinktivnog znanja ljudi već je ovom svetu donela mnogo toga dobrog. Nauka i učene analize često su zaostajale i samo formulisale teorije na osnovu onoga što je celoviti, nepodeljeni duh već postigao. U takva vremena, svest je snažna i delotvorna. Svest je znanje stečeno na osnovu osećanja; znanje povezano s maštom, energijom, snagom. Ono što obično nazivamo znanjem – refleksija, deljenje, kategorizacija, rastvaranje i preraspoređivanje – vlada samo onda kada je svest slaba. To je ono što odlikuje naše doba. Naše doba je vreme slabe energije i nedostatka samopouzdanja, vreme čekanja, pre nego eksperimentisanja i stvaranja, vreme tromosti, pre nego kretanja. Što ta vremena budu duže trajala, to će nauka, društvena teorija i društveni zakoni biti neprozirniji. Usled naše nesposobnosti za kretanje ka mračnom, nepoznatom i nemogućem, imamo filistarstvo umesto realizma, spekulacije umesto života, apstrakcije umesto ispunjena.

Gustav Landauer, sa Hedvig (Hedwig Lachmann, 1865–1918, pesnikinja i prevoditeljka) i kćerkama Šarlotom (iz prvog braka, 1894–1927), Gudulom (1902–1946) i Brigitom (1906–1985), oko 1913.

dobrovoljno. Ali, čak i tada, to je opet autoritarno nasilje. Svako nasilje je ili despotsko ili autoritarno.

Ono što anarhisti moraju da shvate jeste da se neki cilj može ostvariti samo ako već daje boju svojim sredstvima. Nasilje nikada ne može dovesti do nenasilja. Anarhija postoji gde god ima pravih anarhistika: onih koji ne posežu za nasiljem. Time nisam rekao ništa novo; to je ono što nam Tolstoj odavno govori. Kada je Breši ubio kralja Italije,⁴ Tolstoj je objavio divan članak, koji je kulminirao rečima: ne treba ubiti vladara, nego ga naterati da shvati, da ni sam ne sme da ubija. Članak je donosio tako oštре napade na one na vlasti, da su ga anarhistički listovi rado i komotno štampali – uključujući i navedene redove, koji su, međutim, bili ignorisani kao lični hir.⁵

Anarhisti će prigovoriti: ako smo nenasilni, prepuštamo se izrabljivanju i tlačenju; onda nismo slobodni, nego robovi; ni mi ne želimo individualni teror već stanje nenasilja; želimo anarhiju, ali prvo moramo vratiti ili preoteti ono što nam je ukradeno ili uskraćeno.

To je još jedna velika, temeljna greška: da se anarhizam može ili mora doneti celom svetu; da je anarhija stvar celog čovečanstva; da će zaista nastupiti Sudnji dan, a za njim Hiljadugodišnje carstvo. Neko ko želi da „donese slobodu celom svetu“ – što uvek znači, *svoje* viđenje slobode – može biti samo tiranin, a ne anarhist. Anarhija nikada neće biti stvar masa, ona se nikada neće uspostaviti nekim opštim napadom ili oružanim ustankom, kao što se ni ideal federalističkog socijalizma neće ostvariti tako što će se sačekati da prethodno akumulirani kapital i vlasništvo nad zemljom

⁴ Atentat anarhiste Gaetana Brešija (Gaetano Bresci, 1869–1901) na kralja Italije, Umberta I, 29. VII 1900.

⁵ Л. Н. Толстой, „Не убий“, Листках Свободного слова, бр. 17, pamphlet, 8 str., 8. VIII 1900. .... nije stvar u tome da se ubiju Aleksandri, Nikolaji, Vilhelmi i Umberti, već da se više ne pruža podrška društvenom uređenju koje ih rađa. A ono što podupire vladajući poretk su sebični i zagljupljeni ljudi, koji prodaju svoju slobodu i čast u zamenu za beznačajnu materijalnu korist... Prema tome, Aleksandre, Karnoe (Carnot, predsednik Francuske, koga je 1894. ubio italijanski anarhista Sante Gerônimo Caserio; *nap. prev.*), Umberte i druge ne treba ubiti nego im staviti do znanja da su i sami ubice i, pre svega, sprečiti ih da ubijaju: ljudi treba da odbiju da ubijaju po njihovom naređenju.“

pređu u ruke naroda. Anarhija nije stvar budućnosti već sadašnjosti; to nije stvar zahteva već življenja. Anarhija nije stvar nacionalizacije dosploča prošlosti već novih ljudi, koji polaze od skromnih izdanaka i kroz unutrašnju kolonizaciju, usred starog sveta, osnivaju nove zajednice, ovde i sada. Anarhija nije stvar klasne borbe, između onih koji nemaju i onih koji imaju, već slobodnih, iznutra konsolidovanih i suverenih priroda, koje se odvajaju od svega masovnog i onda sjedinjuju u nove forme. Stara opozicija između uništavanja i stvaranja počinje da gubi svaki smisao: stvar je u novim oblicima života, u onome što još nije bilo.

Kada bi anarchisti mogli da shvate da se izvori njihovog učenja nalaze u najvećim dubinama ljudskog bića i koliko je neizmerna njihova udaljenost od masa, uzdrhtali bi od saznanja kakav strašan jaz deli njihove postupke, njihovo površno ponašanje, od dubina ideje na koju se pozivaju; onda bi uvideli da je za jednog anarchista suviše obično i trivijalno ubiti nekog Makinlija ili počiniti neki sličan, izlišan i tragičan gest. Svako ko ubija i sam umire. Oni koji žele da stvaraju život moraju početi da žive novim životom i da se ponovo rode, iznutra.

Molio bih za izvinjenje zbog toga što se ovde bavim „propagandom anarhizma“ na neutralnom terenu,⁶ kada ne bih bio uveden da je ono što nazivam anarhijom, bez ikakvih posebnih dodataka toj reči, nešto što odjekuje u svakom čoveku koji promišlja svet i svoju dušu. Svaki takav čovek osetiće potrebu da se ponovo rodi, da iznova stvori svoje biće i, koliko god je to u njegovoj moći, svoje okruženje i svoj svet. Za svakog će nastupiti najuzvišeniji čas: za svakog ko je, kako je to govorio Niče, u stanju da u samom sebi obnovi izvorni haos i prati, kao neki gledalac, dramu sopstvenih nagona i najdubljih tajni. Onda će moći da vidi koja je od tih mnogih osoba, koje se bore u njemu, njegovo sopstveno delo, koje ga jasno odvaja od tradicije i nasleđa predaka. Otkrićemo šta bi ovaj svet trebalo da bude za nas i šta bi mi trebalo da budemo za svet. Oni koje nazivam anarchistima neće se više zavaravati; takvi će biti u stanju da ponovo oblikuju sebe kroz iskustvo duboke egzistencijalne krize i da postupaju u skladu sa svojom najdubljom prirodom.

⁶ Die Zukunft („Budućnost“, 1892–1923), liberalni politički i književni časopis, u kojem je ovaj tekst bio prvi put objavljen.

bismo to znali i radili sami? Zato kažemo: prava akcija radnih ljudi je... *rad!* U aktivnom generalnom štrajku radnici će izglađneti kapitaliste, zato što će *raditi za sebe i svoje potrebe!*

Naravno, vi kapitalisti i dalje ćete imati novac, dokumenta i mašine. Jedite ih! Trgujte njima! Prodajte ih! Radite šta vam je volja. Ali, to vam neće pomoći... i *zato radite!* Radite kao i mi. Nećete više dobijati naš rad. Zadržaćemo ga za sebe. I oslobodićemo ga vaših stega. Sada ćemo ga koristiti za stvaranje socijalizma.

Naselje

„Die Siedlung“, *Der Sozialist*, 15. jul 1909.

(...) Ljudi nezadovoljni svojim životima odavno su počeli da napuštaju gradove da bi osnivali naselja na zemlji. To se dešava u Severnoj Americi, Brazilu, Australiji, Engleskoj, Švajcarskoj i drugde. Nije tačno da su ti pokušaji uvek bili neuspešni. Neke od tih naseobina održale su se do naših dana. Neke žive u skladu s komunističkim načelima. Druge proizvode za kapitalističko tržište, na primer, razne rukotvorine, i udružuje se u trgovačke zadruge.

Ipak, u svemu tome prisutna je jedna crta koja nas odvaja od tih ljudi. Većina njih se zadovoljila time da stvori prostor za sebe, zajednicu koja godi njihovim dušama. Neki od njih su u tome bili uspešni. Prikupili su dovoljno privatnih sredstava da bi ostavili za sobom bedu i ružnoću života u kapitalizmu i stvorili sopstvenu sreću; sreću koja odgovara njihovim želja i srcima – ali koja slabo mari za druge. Mi želimo da brinemo o drugima; i želimo da se o oni brinu o nama. (...)

Psihološki posmatrano, jasno je da ono što radimo, radimo i zbog sebe. Da, to je zbog nas, zbog našeg zadovoljstva. Ipak, ne možemo biti zadovoljni, ako smo izolovani! Mi želimo da budemo s našim ljudima! „Naši ljudi“: to često znači ljudi koji se sudaraju sa onima koji ih okružuju; ljudi koji napuštaju one koji ostaju bespomoći u svojoj bedi, koji ne znaju šta da rade i koji često ne žele da preduzmu ništa. *Naši ljudi* su

Na demonstracijama u Minhenu, 16. II 1919. Landauer je došao u Minhen na poziv Kurta Ajznera, koji je 7. XI 1918. proglašio „Slobodnu državu Bavarsku“. Sovjetska republika je proglašena 6. IV 1919, sa Ernstom Tolerom (Toller) kao predsednikom vlade, uz učeće nekih istaknutih nezavisnih socijalista, pacifista i anarchista, kao što su Erih Mizam (Erich Mühsam) i Silvio Gezel (Gesell). Landauer je prihvatio mesto „komesara za obrazovanje i javnu poduku“, ali je već 16. IV dao ostavku, posle sukoba sa „tvrdom“ boljševičkom strujom, koja je tada preuzeila inicijativu (Eugen Leviné i Max Levien).

lice! Da, ponekad je bolno gledati u istinu širom otvorenih očiju, posebno kada su one naviknute na pomrčinu i izmaglicu – ali, to je nužno!

Mi pozivamo na *aktivni generalni štrajk!* To ne znači da se odmah okrećemo „borbi protiv države i kapitala“. *Ne počinjemo s kraja, nego s početka!* Ako sve do sada za socijalizam nije urađeno ništa, ako od njega još nema ni traga, za šta bi onda trebalo da se borimo i umiremo? Za dominaciju nekakvih vođa, koji će nam govoriti šta da radimo, šta da proizvodimo i kako da to distribuiramo? Zar ne bi bilo bolje kada

Za mene je neko bez gospodara, neko slobodan, pojedinac, anarchista, onaj ko je sam svoj gospodar, ko je otkrio svoje nagone, koji mu govore šta zaista treba da bude i koji od toga pravi svoj život. Put ka raju je uzan, a put ka novom, višem obliku ljudskog društva vodi kroz mračne, olujne predele naših nagona i *terra abscondita* („skrivenu zemlju“) naše duše, koja je naš svet. Svet se može stvoriti samo iznutra. Tu zemlju, taj raskošni svet, otkrićemo ako smo u stanju da kroz haos i anarchiju, kroz nečuveno intenzivno i duboko iskustvo, otkrijemo novog čoveka. Svako od nas to mora da uradi. Tek onda ćemo imati anarchiste i anarchiju, ovde i sada, pojedince, raštrkane svuda. I oni će početi da pronalaze jedni druge. Neće ubijati nikog, osim same sebe, mističnom smrću, koja iz najdublje kontemplacije vodi ka novom rođenju. Za njih važe Hofmanstalove reči: „Proterao sam iz sebe sve obično, tako temeljno, kao da sam ostao bez tla pod nogama.“⁷ Samo oni koji su se probili kroz sopstvena unutrašnja bića i zagazili duboko u sopstvenu krv, moći će da pomognu u stvaranju novog sveta, ne mešajući se u živote drugih.

Najveća greška bi bila ako bi neko pomislio da ovde propovedam kvijetizam ili rezignaciju, da zahtevam odricanje od akcije i društvenog delovanja. Ne! Uvek radimo s drugima: neko se zalaže za municipalni socijalizam; neko podržava poljoprivredne, potrošačke i stanarske kooperative; neko osniva javne vrtove i biblioteke; neko napušta grad i radi sa ašovom i motikom; neko pojednostavljuje materijalni život u korist duhove raskoši; neko organizuje i objašnjava; neko se bori za otvaranje javnih škola i nove oblike podizanja dece. Ali, ništa od toga nas neće pvesti napred ako ne počiva na novom duhu, izgrađenom kroz osvajanje vlastite unutrašnjosti.

Svi mi želimo nešto veliko, nešto novo, a svi naši pokušaji svedoče o strepnji s kojom se priprema njegov dolazak. Ali, ono što iščekujemo može doći samo iz nas samih, iz naših vlastitih bića, kada se ono nepoznato, nesvesno, pokrene u našem duhu i kada se ovaj izgubi u neduhovnom elementu psihičkog, koji vreba u pećinama naše duše. To će biti znak naše obnove kao ljudskih bića. Tada će moći da nastupi svet koji smo naslućivali, do kojeg ne bi mogao nas dovede nikakav

⁷ Hugo von Hofmannsthal, *Die Hochzeit der Sobeide* (1897).

spoljašnji razvoj. Nije dovoljno odbaciti spoljašnje uslove i institucije; moramo odbaciti sebe. Ne ubij, osim samog sebe: to će biti znamen onih koji se usuđuju da stvore sopstveni haos da bi otkrili svoje najizvornije i najdragocenije unutrašnje biće i postali jedno sa svetom, u mističnoj zajednici, tako da ono što čine u svetu izgleda kao da izvire iz nekog nepoznatog sveta u njima. Svako ko taj izgubljeni unutrašnji svet враћa u život, u život pojedinca, svako ko se oseća istinskim delom sveta, a ne kao stranac, više ne mora da gleda odakle dolazi i kuda ide – svet je za njega isto što i on sam. Takvi ljudi će živeti zajedno, kao oni koji pripadaju jedni drugima. To će biti anarhija.

To može izgledati kao neki daleki cilj. Međutim, već smo došli do tačke u kojoj život nema nikavog smisla ako ne težimo nepojmljivom, ako nas ne vodi ka nečemu neverovatnom. Život nam ne znači ništa, ako nije beskrajno more, koje obećava večnost. Reforme? Politika? Revolucija? Uvek jedno te isto. Anarhizam? Ono što većina anarhista voli da nam prikazuje kao idealno društvo često je nešto suviše racionalno, suviše zaglavljeni u postojeću stvarnost, da bi moglo da nam obasja put ka bilo čemu što bi budućnost mogla ili trebalo da bude. Samo onaj ko računa na nepoznato, računa ispravno, zato što pravi život i ona prava ljudska bića, koja nosimo u sebi, ostaju bezimena i nepoznata. Prema tome, ne rat i ubijanje – već preporod.

Bila bi velika greška i ako bi se moje reči shvatile kao promena stava i odricanje od slobodnog i nedogmatskog socijalizma, koji se u mnogo čemu pokazao podsticajnim, ujedinjujućim i obnoviteljskim. Možda onima koji su već godinama posvećeni toj ideji jednostavno nije lako da u potpunosti shvate uzaludnost naše detinjaste vere u radikalnu promenu izvan nas samih; da socijalizam nije neko novo i veličanstveno zdanje koje se uzdiže na ruševinama buržoaskog društva, već da raste unutar samog kapitalističkog sveta i probija se iz svih njegovih pukotina. Takvo saznanje, koliko god bilo prosto, još uvek može biti previše bolno, da bismo se otvorili za nove vrste aktivnosti. Nešto svetlo, snažno i praktično ušlo je u moderni socijalizam. To je svakako dobro; kao stari sanjari, bili smo suviše naviknuti na tamu i romantizam naših očekivanja i okupirani pripremama za neku veliku, naglu promenu,

Ipak, socijalizam *može* doći i *treba* da dođe – ako to *želimo*, ako ga stvaramo. I to je ono što ćemo ovde pokazati.

Čemu teži Socijalistički savez?

Was will der Sozialistische Bund?, 1908.

Socijalistički savez želi da ujedini sve ljude koji ozbiljno streme ostvarenju socijalizma.

Rečeno vam je da socijalizam može zameniti eksploraciju, proletarizaciju i kapitalizam tek u dalekoj budućnosti. Rečeno vam je da treba čekati, dok se stvari ne „razviju“. Mi kažemo: *socijalizam neće nikada doći, osim ako ga ne sami ne stvorite!*

Neki među vama tvrde kako prvo mora doći do revolucije. Ali, kako? I odakle? Odozgo? *Državni socijalizam?*

Gde su primeri, gde su začeci, gde je seme istinski socijalističkog rada, razmene i zajednice? Toga nema čak ni u tragovima ili nagoveštajima; ljudi nisu ni svesni koliko su takvi primeri nužni. Da li zaista žele da zavise od zastupnika, od političara – od tih „staratelja naroda“? Od njih nikada nije došlo nešto dobro.

Mi kažemo da se sve mora preokrenuti! Ne želimo da čekamo na revoluciju da bismo tek onda počeli sa ostvarenjem socijalizma; *mi počinjemo sa ostvarivanjem socijalizma zato da bismo doveli do revolucije!* (...)

Šta će nas dovesti do socijalizma? *Generalni štrajk!* Ali, to će biti generalni štrajk posebne vrste, veoma drugačiji od onog koji zagovaraju politički agitatori i prihvataju povodljive mase; oni koji aplaudiraju uveče, a sutradan izjutra se vraćaju u fabrike.

Generalni štrajk, koji se obično predlaže, znači da sedimo skrštenih ruku i čekamo da vidimo ko ima više snage i izdržljivosti, radnici ili kapitalisti. Nije nas strah da izjavimo sledeće: imajući u vidu način na koji su kapitalisti danas organizovani, sve su veće šanse da prevagu odnesu *oni*, a ne radnici. To važi za manje štrajkove, ali još više za one veće, kao i za *pasivni* generalni štrajk. Niko ne bi trebalo da se plasi da pogleda istini u

Na sahrani Kurta Ajznera (Kurt Eisner, 1867, ubijen u Minhenu, 21. II 1919). Na ovoj razglednici iz tog perioda, Landauer je predstavljen kao „komunista“.

ideala, nema detaljnog opisa Utopije. Pre svega moramo jasnije istražiti uslove u kojima smo zatečeni i naše duhovne sklonosti. Tek onda možemo reći kakav socijalizam želimo i kakvim se ljudima obraćamo.

Socijalizam je, vi, marksisti, moguć u svakom trenutku i s bilo kakvom tehnologijom. Za prave ljudе, on je moguć u svakom trenutku, čak i s primitivnom tehnologijom. Opet, čak i s veličanstveno razvijenom mašinskom tehnologijom, od njega, među pogrešnim ljudima, nema ništa.

Svesni smo da nikakav razvoj *ne mora* doneti socijalizam. Ne znamo za takvu nužnost ili prirodni zakon... Kapitalizam se *neće nužno* promeniti u socijalizam.¹ On *ne mora* nestati. Socijalizam neće nužno nastupiti, niti se marksistička formula – kapital-država-proletarijat-socijalizam – mora ostvariti, što i nije tako loše. Ukratko, nikakav socijalizam uopšte ne mora doći.

¹ Ovo nije Marks ili ne sasvim, ali to je bila glavna ideja nemackih socijaldemokrata i glavni izgovor za njihovu oportunističku politiku. Pošto će kapitalizam, s daljim razvojem tehnologije i proizvodnih snaga, ionako neminovno nestati, nema razloga za suviše radikalne i rizične poteze. (AG)

tako da nam je možda potrebno neko vreme da usvojimo novi pristup; tu su i nove, sveže snage, koje se već bacaju na posao.

Ne gubim iz vida da mase, koje traže izlaz iz društvene bede i nesigurnosti, nisu mnogo zainteresovane za najuzvišenije kulturne potrebe i mentalnu pometnju na koje mislim. Ne zanima ih ono čemu konkretno težimo i bila bi romantična greška kada bismo verovali da su promene koje siromašne i društveno podređene mase žele identične ili nerazlučivo povezane s preobražajem ljudskog karaktera, o kojem ovde govorim. Moramo shvatiti da ima stotine načina, unutar i izvan vlasti, da se mase pomogne na konkretan način; moramo odbaciti naviku da svako poboljšanje, svaku inovaciju vidimo samo u odnosu na najuzvišeniji i krajnji cilj, ne dopuštajući nijednu drugu perspektivu. Bilo bi lepo videti kako se materijalni interesi i razvoj masa prepliću sa onim što smatram za našu najhitniju kulturnu potrebu, tako da te dve borbe postanu jedna; ali, to je zabluda, kao i svaka kruta i „čista“ ideja.

Suviše dugo smo socijalizam nejasno poistovećivali s nekom sveobuhvatnom ideologijom, s čarobnim štapićem koji otvara sva vrata i rešava sve probleme. Do sada smo valjda shvatili da je sve u spoljašnjem svetu, kao i u našim dušama, toliko zamršeno i ispreturano, da se nikada neće desiti da sve to krene ka jednom cilju. Zato ono o čemu ovde govorim nije poziv upućen celom ljudskom rodu. Moramo shvatiti da različiti kulturni nivoi postoje jedni kraj drugih i da je san, koji nije čak ni lep, o njihovom ujednačavanju neodrživ.

Ne zahtevam ništa; samo opisujem unutrašnje uslove koji nekim od nas mogu pomoći da i drugima pokažemo šta zaista znače komunizam i anarhija. Hoću da jasno stavim do znanja da ta sloboda može zaživeti samo u nama samima i da se tu mora gajiti pre nego što se pojavi kao spoljašnja stvarnost. I socijalizam je vremenom ostario: u sebi je pomešao razne stvari, koje se sada raspadaju. Dogmama i parolama koje su nekada najavljuvale novo doba i služile kao putokazi ka utopiji, svuda je došao kraj. Koncepti se pretaču u stvarnost, postaju nepredvidljivi, promenljivi, nestabilni. Jasnoća postoji samo u zemlji privida i reči: tamo gde počinje život, sistem se završava.

Anarhisti su oduvek bili suviše skloni sistemima i vezani za rigidne, uske koncepte. I to je u stvari konačni odgovor na pitanje kako anarhisti mogu da nalaze neku vrednost u ubijanju bližnjih. Suviše su navikli da se bave konceptima, umesto ljudskim bićima. Podelili su ljudski rod na dve statične i neprijateljske klase. Kada ubijaju, ne ubijaju ljudska bića već koncepte – eksploatatora, tlačitelja, predstavnika države. To je razlog zašto oni koji su u privatnom životu sušta dobrota i ljudskost često mogu da počine najnemanjija dela u javnoj sferi. Njihova osećajnost se tu isključuje; postupaju isključivo kao racionalna bića, koja su, kao i Robespier, sluge razuma; a razum je to božanstvo koji deli i sudi. Ta hladna i duhovno prazna logika, lišena života i neprijateljska prema životu, stoji iza smrtnih presuda koje izriču anarhisti. Ali, anarhija nije ni lako dostižna, ni bezosećajna, niti tako strogo definisana, kao što su je neki anarhisti zamišljali. Tek kada anarhija za nas postane duboki, mračni san, a ne vizija stečena pomoću koncepata, naša etika i naša dela postaće jedno.

London, 1901.

Socijalizam, kao stvarnost, može se samo učiti; socijalizam je, kao i život, pokušaj. (...)

(*Kritika marksizma*)

Ti ljudi (marksisti, preciznije, socijaldemokrate tog vremena; *nap. prev.*) nemaju nikakav instinkt o tome šta društvo zaista znači. Nemaju ni najmanju predstavu o tome da društvo može biti samo društvo društava, samo njihov savez, samo sloboda. Zato ne znaju da socijalizam može značiti samo anarhiju i udruživanje. Oni veruju da je socijalizam oblik vladavine. Ali, tu su i oni drugi, koji žude za kulturom, žele da izgrade socijalizam zato što žele da se oslobode razbijenosti i bede koji vladaju u kapitalizmu, kao i od njegovih pratilaca, siromaštva, razduhovljenosti i prinude, koji su samo druga strana ekonomskog individualizma. Ukratko, oni žele da se oslobode države, da bi stupili u društvo društava i dobrovoljne saveze. (...)

Marksizam je sirovi pregalac koji ne zna za ništa važnije, ništa uzvišenije, ništa svjetje od tehnologije i njenog progresa... Bezgranično poštovanje koje zaljubljenici u progres gaje prema tehnologiji ključ je za razumevanje izvora marksizma. Otac marksizma nije ni istraživanje istorije, niti Hegela. To nisu ni Smit, ni Rikardo, niti neko od premarksističkih socijalista, a još manje volja i žudnja za kulturom i lepotom među ljudima. Otac marksizma je vodena para. Stare gospode proriču iz šoljica za kafu. Karl Marks je proricao iz vodene pare. Ono što je Marks video kao socijalizam, kao neposrednu pripremnu fazu socijalizma, nije bilo ništa drugo nego organizacija proizvodnih pogona na osnovu zahteva koje je u okviru kapitalizma postavila parna mašina. (...)

Naime, socijalizam, kao mogućnost – recimo to odmah, tako da i marksisti mogu da nas čuju, dok pramenovi njihove maglovite i sirove teorije progresu još lebde u vazduhu – ne zavisi od ma kojeg oblika tehnologije ili zadovoljavanja potreba. Socijalizam je moguć *u svakom trenutku*, ako ga dovoljno ljudi želi. Ali, on će uvek izgledati drugačije, uvek će počinjati i napredovati drugačije, u zavisnosti od nivoa raspoložive tehnologije, to jest, od broja ljudi koji počinju da ga ostvaruju i od sredstava koja razvijaju ili koja su nasledili iz prošlosti – ništa ne nastaje ni iz čega. I zato, kao što sam prethodno objasnio, ovde nema iscrtavanja

I zato, ujedinimo se da bismo osnivali socijalistička domaćinstva, socijalistička naselja, socijalističke zajednice. (...)

Put je otvoren, otvoreniji nego ikada, koji može dovesti do revolucije i rušenja sadašnjeg sistema. Počnimo u malim razmerama, dobrovoljno, odmah, svuda. Ovaj poziv je upućen *tebi*, vama i vašim priateljima! (...)

Ono što je nekada bilo živo, slika ili vera ili nepokolebljiva svest da je svet, u svojoj suštini, kako ga osećamo duboko u sebi, nešto sa svim drugačije od onoga što nam govori utilitarni razum, kao i istinsko zajedništvo ljudi, udruženih u male, dobrovoljne grupe, u skladu s takvim viđenjem sveta – sve to je nestalo, zajedno s praznoverjem. Sav napredak nauke i tehnologije nije mogao da stvori zamenu za taj gubitak. To je razlog zašto smatram da je ovo doba period opadanja, zato što je suštinska crta kulture, duh koji povezuje ljude u zajednicu, potisnut. (...)

Svi mi smo samo prosjaci, jadnici i budale, zato što je novac bog i zato što je novac postao ljudožder. Socijalizam to preokreće. Socijalizam je novi početak. Socijalizam znači povratak prirodi, ponovno venčanje s duhom, obnovu naših odnosa. (...)

Ne vredi čekati na čovečanstvo, da se ono ujedini, na uspostavljanje komunalne ekonomije i pravedne razmene, ako nismo pronašli i oživeli čovečanstvo u sebi, kao pojedincima.

Sve počinje s pojedincem i sve zavisi od pojedinca. U odnosu na ono što nas danas okružuje i sputava, socijalizam je najveći zadatak kojeg su se ljudi ikada prihvatali. On se ne može ostvariti pomoću nekih spoljašnjih lekarija, kao što su prinuda ili lukavstvo. (...)

Socijalizam nije nauka, iako zahteva sve moguće vrste znanja, kao neophodan uslov za oslobođanje od sujeverja i lažnog života, zato da bismo mogli slediti pravi put. Ali, socijalizam je svakako umetnost, nova umetnost, koja pokušava da gradi sa živim materijalom. (...)

Svako ko želi da uradi nešto za socijalizam, mora se naučiti da radi na osnovu predosećanja o intuitivno pojmljivoj, a opet nepoznatoj radosti i sreći. Svemu tek treba da se naučimo: radosti rada, zajedničkom interesu, uzajamnoj brizi. Sve smo zaboravili, ali sve to i dalje osećamo u sebi.

Prvi maj

„Der Erste Mai“, *Der Sozialist*, 1. V 1909.

Pošto su nordijski narodi silom došli pod jaram hrišćanstva, svoje svete obrede posvećene prirodi morali su da izvode u tajnosti. Grupe nevernika su se krišom uspinjale do planinskih vrhova, da bi tamo, pod okriljem mraka, posmatrale prvomajsku prolećnu svetkovinu: praznik obnove prirode iz okova leda.

U ranija vremena slavili su taj dan razdragano i otvoreno. Pod hrišćanskim gospodarima, svi oni koji su se okupljali zbog bezbožničkih obreda posvećenih prirodi i prepuštali se uživanju, bili su surovo mučeni i ubijani. Nekim bezbožnicima je uspelo da u borbi protiv gospodara iskoriste hrišćanski strah i užas od demonskih prirodnih sila. Kada bi se dokopali planinskih vrhova, pravili su strahovitu buku, zbog koje su hrišćani verovali da se tamo okuplja divlja vojska veštice, davola i zlih duhova. To bi ih odmah nateralo u bekstvo, tako da su pobožna deca prirode mogla da dočekaju dolazak proleća uz pucketanje gorskih vatri. To je označilo početak praznovanja Valpurgine noći i podstaklo hrišćansko verovanja da uoči 1. maja, veštice, đavoli i zli duhovi letе ka Brokenu¹ i drugim divljim, usamljenim vrhovima.

U jednoj od svojih najlepših poema,² Gete, kroz niz uzvišenih i dubokih misli, prikazuje kako je 1. maj, u stara i srećna bezbožnička vremena, bio praznik proleća, i kako je za vreme hrišćanstva nestao i bio poistovećen s veštičjim sabatom.

Ono čemu smo svedoci u poslednjih dvadesetak godina jeste novi oblik proslave Prvog maja, u kojem nema ničeg bezbožničkog, ničeg radosnog, a ponajmanje nečeg prirodnog. To je bezbojni, veštački i insti-

¹ Brocken (ili Blocksberg): najviši vrh planinskog masiva Harc (Harz), u severnoj Nemačkoj (1141 m).

² J. V. Gete, *Faust*, „Valpurgina noć“ i „San Valpurgine noći“, Prosveta, Beograd, 1974. str. 216–240. Preveo Milan Savić.

tucionalizovani događaj, koji ne raduje nikog. Ipak, ljudi mu se fanatično priklanjaju. Ponekad pokušavaju da ga povežu sa starim, svečarskim danima, ne bi li u njega uneli dašak tradicije. Ali, to im slabo uspeva.

Odluka Međunarodnog socijalističkog kongresa, održanog u Parizu 1889., da se istog dana svake godine organizuju demonstracije radi ostvarivanja radničkih zahteva – naročito osmočasovnog radnog dana – glavna je karakteristika tog pokreta kojem nedostaju inicijativa, spontanost i vitalnost. Ona govori da je reč o pokretu koji je te vrline zamenio disciplinom i strukturu.

Nikakve delotvorne demonstracije nikada nisu bile organizovane unapred – naročito ne među delegatima nekog kongresa. Delotvornim demonstracijama potreban je okidač, varnica, neka naročita težnja vezana s nadom. Morali bismo poći od pretpostavke da cilj kongresnih taktičkih odluka nije sprečavanje takvih demonstracija. Ali, to je svakako njihov ishod. „Intenzitet“ i „energija“ prvomajskih demonstracija koje danas možemo da vidimo, nisu ništa drugo nego teatar.

Još besmislenija i opasnija ideja bila je ona o povezivanju prethodno planiranih godišnjih demonstracija s prethodno planiranim godišnjim generalnim štrajkom. Ono po čemu se revolucija – a to bi trebalo da bude jedini pravi smisao generalnog štrajka – razlikuje od rata jeste to što je rat državna institucija. Kao takav, on se može pripremati, uvežbavati i, do određene tačke, predvideti na vojnim manevrima. S druge strane, revolucija je iznenadni prekid uobičajenog života; vreme pometnje za koje нико ne može da se pripremi i koje нико ne može da isplanira (naročito ne na godišnjem nivou). Oni koje zahtevaju uređenu pometnju jednom godišnje, u trajanju od jednog dana, ili su obmanuti ili obmanjivači. Manevri su za vojske. Za proletarijat postoji samo kocka revolucije.

Oni koji danas organizuju proslave Prvog maja obmanjuju sve i imaju podršku obmanutih. Oni koji najglasnije zahtevaju obustavljanje rada, u isti mah traže od radničkih gazdi i poslodavca da im odobre praznik. Svake godine, radničke zajednice moraju da smisljavaju nove načine za prikupljane novca za plaćanje kazni onih koji su dospeli na sud. Zapanjuje s kakvom se upornošću prinose žrtve tom događaju koji nema (niti može da ima) drugu svrhu osim da demonstrira snagu koja ne postoji. Svake

Poziv na socijalizam

Aufruf zum Sozialismus, 1911.

(...) Nikakav progres, nikakva tehnologija, nikakva virtuoznost neće nam doneti spasenje i blaženstvo. Samo na osnovu duha, samo iz najdublje potrebe i unutrašnjeg bogatstva može doći do tog velikog preobražaja koji zovemo socijalizam. (...)

(...) da, da! Znam da se reč duh često pojavljuje u ovoj knjizi. Možda je to zato što ljudi našeg doba, posebno takozvani socijalisti, izgovaraju reč „duh“ tako retko i ponašaju se tačno u skladu s tim. Ne postupaju duhovno i zato ne postižu ništa stvarno i praktično; a i kako da postignu nešto stvarno, ako razmišljaju tako malo! (...)

Kao što smo rekli, kapital nije stvar već duh koji vlada između nas. Ne oskudevamo u sredstvima za proizvodnju i trgovinu; kada bismo samo još otkrili sebe i svoju ljudsku prirodu! Ipak, zemlja je deo spoljašnje prirode. Ona je deo prirode kao vazduh ili svetlost. Ona je neotudivi posed svih ljudi. Ali, zemlja je postala vlasništvo nekolicine! (...)

Moramo povratiti zemlju. Socijalističke zajednice moraju redistribuirati zemlju. Zemlja nije ničije privatno vlasništvo. Neka zemlja bude bez gospodara; tek onda će ljudi biti slobodni. (...)

Socijalisti ne mogu izbeći borbu protiv vlasništva nad zemljom. Borba za socijalizam je borba za zemlju. Pitanje socijalizma je pre svega agrarno pitanje. (...)

Nekoliko meseci ranije, Landauer je napisao novi predgovor za svoj esej *Poziv na socijalizam* (Aufruf zum Sozialismus, 1911), koji kao da je naslutio putanju njegovog utopijskog eksperimenta. Napisan 3. januara 1919, predgovor se završava rečima: „Umrećemo, uskoro, svi umiremo... Ništa ne živi, osim onoga što napravimo od sebe, što radimo sa samima sobom... Ništa ne živi, osim dela časnih ruku i vođstva čistog, izvornog duha.“ To bi mogao biti prikladan epitaf: samo duh ostaje.

Dvanaest načela Socijalističkih saveza

Die zwölf Artikel des Sozialistischen Bundes, 1908;
druga verzija, 1912.

(...) 8. Sve dok se primeri socijalizma ne ostvaruju i ne žive, nade u preobražaj društvenih odnosa i vlasničkih prava ostaće jalove.

9. Socijalizam nema ništa s državnom politikom, demagogijom ili s radničkom klasom koja se bori za vlast. Niti se može svesti na pitanje preobražaja materijalnih uslova. Socijalizam je pre i iznad svega pokret duha.

10. Anarhija je drugo ime za socijalizam – samo, zbog negativnog značenja i čestih nesporazuma, manje korisno. Istinski socijalizam je suprotnost i državi i kapitalističkoj ekonomiji. Socijalizam se može razviti samo iz duha slobode i dobrovoljnog udruživanja; on se može javiti samo u pojedincima i njihovim zajednicama.

Stavka 10. iz verzije iz 1908: Kultura ne počiva na ma kojem obliku tehnologije ili načinu za zadovoljavanje potreba već na duhu pravednosti. (...)

12. Stvaranje socijalističkih saveza zahteva da proleteri napuste industrijske gradove i nasele se na zemlji, gde će formirati poljoprivredne, proizvodne i zanatske zadruge, a podela na intelektualni i fizički rad biće ukinuta. Rad će biti radosna aktivnost, a ljudi će imati osećaj pripadnosti; to će nam, kao pojedincima, omogućiti da se uspostavimo i kao zajednice i kao narod.

godine koristi se sredstvo koje za mnoge pojedince ima tragične posledice; a ipak je njegov uticaj na društvo tek nešto veći od komičnog. I to se svesno ponavlja iz godine u godinu. Tužna je to komedija.

Za neproduktivne pokrete je karakteristično da prvo donose odluku o nekoj pogrešnoj i beskorisnoj akciji, da bi onda, kada se pokaže da od toga nema ništa, tražili žrtvene jarčeve. Parlamentarci iz opozicije kritikuje sve, sve dok se njihov glas ne računa. A ipak su više nego spremni za kompromise čim im njihov glas omogući učešće u vlasti. Isto važi i za mnoge od onih koji se drže ortodoksije Prvog maja, kao jednom za svagda ustanovljenog praznika, zato što nisu u stanju da stvore sopstvene rituale, makar i besmislene.

Pravi socijalisti nemaju ništa s tim glumatanjem i prikrivanjem slabosti. Ne izvodimo manevre i prolećne parade; ne planiramo svoje akcije po kalendaru. „Entuzijazam nije haringa koje se može usoliti za mnogo godina unapred.“³

Prvi maj, kao institucija, tipičan je i prikladan za neku revolucionarnu partiju. Jednom davno, bila neka stara kokoška, koja je izgubila snagu. Postala je suva i jalova i nije više mogla da nosi jaja. Ipak, i dalje je trčala okolo i stalno kokodakala: „Jaje! Jaje!“ To joj donelo veliki ugled, postala je „velika koka nosilja“, među onima koji nisu mnogo marili za vrle kokoške koje su zaista legle jaja. Isto važi za one – kako god nazivali sebe – koji se upinju da budu revolucionarni na rečima, zato što im ponestaje kreativnosti i snage za prava dela. Sve dok je u zapadnoj Evropi revolucija bila živa, to jest, sve dok su ljudi imali jasne ciljeve i preduzimali jasne akcije, nije bilo revolucionarnih partija. One se pojavljuju tek kada je revolucionarnom talasu došao kraj i kada počinje doba glumatanja. Te partie su govorile kako je revolucija živa i da svakog dana može izbiti s punom snagom. Činile su to da bi stekle moć. Revolucionarne partie zavise od stabilne vladavine. Njihovi ciljevi su nejasni i apstraktни. Nijedan njihov član ne zna kako bi se oni mogli ostvariti – niti se na to usuđuje.⁴

³ J. W. Goethe, stihovi iz pesme „Frisches Ei, gutes Ei“ (Sveža jaja, dobra jaja, 1815): „Begeisterung ist keine Heringsware, die man einpökelt auf viele Jahre.“

⁴ Kada govori o „revolucionarnoj partiji“, Landauer uvek ima na umu Socijaldemokratsku partiju Nemačke, koja se u to vreme još predstavljala kao marksistička i revolucionarna.

Neki kažu da su partije neophodne, da bi se osvojila demokratska vlast, pre uspostavljanja socijalizma. Drugi kažu kako uvođenju socijalizma mora prethoditi revolucija. Između te dve perspektive zapravo nema mnogo razlike. Zagovornici prve zahtevaju demokratsku vlast. Oni bi, međutim, bili vrlo zadovoljni i nedemokratskom vlašću, samo ako je njihova. Zagovornici drugog viđenja zahtevaju – svesno ili nesvesno – nedemokratsku vlast. Međutim, pošto je njihova politika lišena pozitivnih ideja, kao i kreativnosti i snage, umesto kojih raspolaže samo krvavim diletantizmom, njihova vlast bi nužno ustuknula pred onom demokratskom.

Pogledajmo Tursku. Da li su mladoturci sebe nazivali „revolucionari“ unazad pola veka? Da li su iz decenije u deceniju propovedali kako se ništa ne može postići ako se ne osvoji politička vlast? Ne. Imali su jasne ciljeve i organizovali se u skladu s tim. Nisu želeli revoluciju. Hтели su ustav i autonomiju. Na kraju su te ciljeve ostvarili na revolucionaran način, zbog svoje rešenosti i spremnosti da na tome mukotrpno rade.

Kada bi u Nemačkoj postojala prava revolucionarna partija, ona bi morala biti republikanska. Ne bi bila nedelotvorna od početka. Niti bi bila tako smešna da svuda – na mitinzima i u proglašima – unapred objavljuje kako želi revoluciju. Umesto toga, pošla bi od onoga od čega polazi svaki uspešan pokret: od činjenica i mogućnosti koje pruža postojeći poredak. Ne bi se zaletala i nadmeno razglabala o poslednjoj fazi društvenog razvoja, nego bi objavila svoj cilj, republiku, i onda radila na njemu sa staloženom rešenošću.

Francuzi su dobili ustav iz 1791. zato što su tako hteli. Dobili su republiku 1792, zato što im je bilo dosta nepouzdanog i pokvarenog kralja. Ukinuli su danak zato što više nisu hteli da ga plaćaju. Tokom svih tih godina, niko nikada nije rekao prošaputao ili viknuo: „Hoćemo revoluciju!“ Ili, „Hoćemo revolucionarnu vlast, da bismo mogli da preobrazimo društvo!“ Da su tako postupali, ne bi dobili ni ustav, ni republiku, niti ikakvu slobodu. Ni za seljake, ni za građane, niti za buržoaziju. Dobili bi samo razbijene glave.

Govorim u parabolama. Pokušavam da podučim. Ono što je od suštinskog značaja nije propagiranje privremenih mera već *pripremanje*

Na izletu s prijateljima, u okolini Berlina, 1897. ili 1898.

prezirao nacionalizam“. Bio je i ikonoklastični utopista – utopista koji nije imao poverenja u utopističke planove.

Landauer je celog život nastojao da stvarnost preobrazi politizacijom „Duha“(...) Uprkos nepokolebljivom utopizmu, Landauer je izbegavao detaljne planove. Kao i kod Bubera, za njegov utopizam nisu bile presudne „zajedničke kuhinje“ već „Duh“ i „Zajednica“(...)

Tokom narednih meseci (zima i proleće 1919), reforme, revolucija i kontrarevolucija uhvatile su se u koštač širom Nemačke. Landauer je delovao u Minhenu, kao govornik, delegat i ministar (Bavarska Republika)... Uhapšen je 1. maja, u kući Kurta Ajznera (Kurt Eisner). Sutradan je odveden u zatvor u Štadelhajmu, u okolini Minhena, gde su ga obesni vojnici prvo pretukli kundacima i čizmama, a onda ubili. *Njujork Tajms* je izvestio da je „Gustava Landauera, ministra obrazovanja... ubila rulja“, nakon što su ga zarobile vladine trupe.

Rasel Džekobi, o Gustavu Landaueru

Russell Jacoby, *Picture Imperfect: Utopian Thought for an Anti-Utopian Age* (Columbia University Press 2005, str. 94–112)

(...) Landauer, anarhistički utopista, stvorio je sebi ime u predratnoj Nemačkoj kao pisac, prevodilac (Šekspir, Vitman, itd.) i predavač...

Jedno poglavje iz *Puteva utopije* (Martin Buber, *Paths in Utopia*, 1949) posvećeno je Landaueru, koga Buber smatra zaslужnim za postavljanje komunalnih temelja utopije. Landauer nije težio stvaranju neke nove države (kao marksisti ili cionisti), već obnovi ljudskih odnosa. Buber citira Landauera koji taj zadatak opisuje kao „smekšavanje okorelih srca, tako da ono što je u njima sahranjeno može izaći na površinu; tako da ono što sada izgleda mrtvo može doći do izražaja i rasti na svetlosti“. Ono što je potrebno jeste „istinski duh zajednice“.

U svom životu, književnom delu i duhu, Landauer je bio inkarnacija modernog jevrejskog utopizma. U svojoj klasičnoj studiji *Ideologija i utopija*, Karl Manhajm (Karl Mannheim) navodi Landauera kao primer ekstremnog utopizma. Njegovi spisi, njegova blaga priroda, njegova nasilna smrt i Buberova privrženost održavali su njegove ideje u životu – ali ne i naročito uspešno. Jedan biograf se žali kako je uprkos svim Buberovim naporima, koji je u međuvremenu postao svetski poznat filozof, „sećanje na Landauera potonulo u nezasluženi zaborav“.

Landauer se napajao na izvorima jevrejskog mesijanstva i utopizma. U svojoj knjizi *Jevreji kao rasa i kulturni narod*, Fric Kan (Fritz Kahn, *Die Juden als Rasse und Kulturvolk*, 1920) smešta Landauera u tradiciju Mojsija i Marksа, kao jevrejskog spasitelja i proroka. Landauer je bio potpuno obuzet idejom o izlasku ljudi iz sadašnjeg ropsstva, ka zemlji „lepote, ljubavi i dostojanstva“. Ipak, teško ga je svrstati u neku kategoriju. Jedan moderni urednik je to dobro izrazio: Landauer je bio anarhist „koji nije imao drugog izbora nego da sarađuje s dogmatskim socijalistima i partijskim kadrovima (neuspeo pokušaj saradnje s nemačkim boljševicima iz vremena Bavarske Republike, 1919; *nap. prev.*); pacifista koji je shvatao da je naličje revolucije teror; mistik, koji nije verovao u boga; Jevrejin koji nije sledio judaizam; cionistički simpatizer, koji je

stvarnosti koju želimo. Socijalizam koji želimo nije socijalizam političkih institucija već onaj komunalnih organizacija. Znamo, isto tako dobro kao i naši neprijatelji (ili čak bolje od njih), šta sve mora nestati, ako želimo da ostvarimo taj cilj. Ipak, svesni smo da to neće nestati tek tako, na osnovu agitatorskih osuda. To je uverenje malodušnih. Ono ukazuje na *nedostatak kreativnosti, ispod pompeznog plašta radikalizma*. Ono što je zaista važno jeste *aktivna izgradnja nečeg novog*.

Ako želite socijalizam, to jest, ako želite da živate u lepoti i sreći, u zajednicama pravde i solidarnosti, onda ih stvarajte! Tražite pukotine u kapitalizmu i pronadite načine za izbegavanje ekonomskog rata. Smislite kako da više ne proizvodite za kapitalističko robno tržište već da biste zadovoljavali sopstvene potrebe. To je kolektivni proces: što se pojedinci pokažu sposobnijim da udruže svoje potrebe, kreativnost i život, utoliko će biti delotvorniji.

I dalje nas je svega nekolicina, a drugi u nama vide čudnu i budalastu sortu. Ali, mi znamo šta je naš zadatak i šta nam je cilj i pronašli smo svoj put. To znači da sebi možemo da dopustimo najveću od svih jeresi, koju niko ne prašta: *želimo da budemo srećni!* Ovaj Prvi maj će po prvi put videti nešto što će šokirati revolucionarne birokrate: radosne socijaliste!

Objektivni uslovi u kojima živimo nisu nimalo bolji od životnih uslova proletera ili drugih potlačenih ljudi. Ali, dosta nam je očajavanja i jalovih žalbi i osuda. Došlo je vreme da se oni zamene nadom, sigurnošću i kreativnom strašću.

Sva beda potiče od društvenih uslova. Znamo kakvi su ti uslovi danas. Sve dok ljudi prihvataju ulogu koja im se dodeljuje u toj smrti duha, živeće i patiti u tim uslovima. Ali, čim ih ispunи duh zajednice i stvaralaštva, ponovo će postati celovita ljudska bića i gospodari vlastite sudbine.

Prva godina našeg Saveza⁵ bliži se kraju. Otkrili smo sebe i svoju kreativnu snagu. Osećamo se kao da smo se ponovo vratili u život. Osećamo želju koja nam struji kroz vene. Probijamo se kroz zadimljе-

⁵ Socijalistički savez (Sozialistischer Bund), udruženje koje je Landauer osnovao 1908. Među prvim članovima bili su Erih Mizam (Erich Mühsam) i Martin Buber.

ne gradove, ka zemlji. Osećamo se kao jedno s prirodom, čija smo deca. Lutamo okolo i vidimo stvari kako ih nikada pre nismo videli. Shvatamo da je ovo *naša* zemlja. Pogled seljaka koje srećemo je strog i udaljen. Pozdravljamo ih s novom ljubavlju, zato što smo došli da im pomognemo. Radićemo na zemlji zajedno s njima. Potrebni smo im, isto koliko i oni nama. Divni dar koji im nosimo jeste duh koji će im doneti sreću, posle vekova čame i dosade.

Čovečanstvo je danas na dnu, ali će se opet podići, kada otkrije svoju životnu energiju i kreativne sile. Dolazi vreme u kojem će se ljudska bića, posvećena sebi i svom okruženju, ponovo zajedno uspeti na planine, da bi slavila obnovu života, uz vatre i svetlost. U nama je to doba već stiglo. Sve što sada treba da radimo jeste da ga održimo živim i da ga širimo. Neka proslava predstojećeg Prvog maja bude praznik proleća, praznik obnove!

1909.

Izbor odlomaka